

Ի Մ Ա Ս Տ ՈՒ Ն Ը

I

Կաթնաչէնցի Տօնի ապէրը մի շատ ժամասէր մարդ է. նրա ոտը ժամից բոլորովին չէ կտրւում: Հէնց որ ժամկոչը եկեղեցու դուռը բաց է անում, Տօնի ապէրը գլխի վրայ ներս է ընկնում, կ'ասես թէ այնտեղ մի բան լինի կորցրած: Ժամն առանց Տօնի ապօրը ժամ չէ. երբ նա ջերմեռանդութեամբ տարածւում է գետնին ծունր գնելու, բոլոր ժամաւորները հետեւում են նրա օրինակին. ջահիլ-ջհուլն անգամ ձայն ու ծպտուն չէ հանում: Բայց երբ Տօնի ապէրը հիւանդութեան պատճառով բացակայ է լինում, ժամի համը կորչում է. քչփչոցն ընկնում է ջահիլ-ջհուլի մէջ. տէրտէրն ստիպուած է լինում ամեն լուպէ յետ նայել, որ նրանց զսպի. այն ինչ Տօնի ապէրն իր օրինակով նրանց միշտ յափշտակում է. եկեղեցում մեռելային լռութիւն է տիրում նրա այնտեղ եղած ժամանակ: Ասենք շատ ու շատ հազիւ է պատահում, որ Տօնի ապէրը բացակայ լինի եկեղեցուց: Յաճախ պատահում է, որ նա հիւանդ, սաստիկ հեւալով, գնում է ժամ: Նրա հաւատարիմ կողակից Հերիք արիւրը մեծ դժուարութեամբ է կարողանում նրան տանը մի կերպ պահել: Շատ անգամ Հերիք արօր համբերութիւնը հատնում է, և նա դառնում է Տօնի ապօրը այսպիսի խօսքերով՝ «Ա՛ հնյ, ա՛ հողեմ էդ

գլուխդ, բօլա, հերիք ա, խրիկ ժամ գնա. ահր հիւանդ ես. մի-երկու օր տեղի տակին մնա, որ լաւ դառնաս. այն ժամն այնտեղից փախչում չի. լաւանաս ու կը գնաս. ինչ ա ուզում ես ժամի ճանապարհին մեռնել»

— Հա, հա, — ասում է Տօնի ապէրը:

— Ձոռ, չոռ, — պատասխանում է Հերիք աբիրը, — դէ գնա, դէ գնա մեռի:

Տօնի ապէրը վեր է կենում տեղից ու ծանր հառաչ քաշելով ճանապարհւում է ժամ, որտեղից նա վերադառնում է երբեմն ողջ — առողջ, կ'ասես բոլորովին հիւանդ պառկած չը լինի:

«Անիծուես դու, անիծուես, — ասում է նա Հերիք աբօրը, — տեսա՞ր, որ ժամի ճանապարհին չը մեռայ. դու ինձ թող չէիր անում գնալ եկեղեցի. տեսա՞ր, որ Աստուծու առաջին այս անգամ էլ չի իմ ազօթըը զուր կորաւ»: Հերիք աբիրը ի պատասխան խորին ջերմեռանդութեամբ խաչակնքում է երեսին ու ասում. «Ես մեղայ Աստուծու, վայ ինձ, ես մեղայ Աստուծու. իմ լեզուն լալկուի»: Տօնի ապէրը հանում է գրպանից նշխարքը, համբուրում է նրան ու կէս անում Հերիք աբօր հետ: Նրանք միասին ճաշակում են նշխարքով ու փառք տալիս Աստուծուն:

Ամառ — ձմեռը Տօնի ապէրը ժամից բնաւ յետ չէ մնում: Նրա տրեխները ժամի ճանապարհին են մաշում: Թէեւ գրեւ — կարգալը «փալասով է բռնում», այսինքը հազիւ գիտէ, բայց այնքան է ժամ գնացել, որ աւետարանը, սաղմոսները, շարականներն ու առհասարակ բոլոր ժամագրքերը «ջուր է արել» իր ասելով, այսինքն անգիր գիտէ: Յաճախ աէրտէրին օգնում է, երբ տիրացու չէ լինում եկեղեցում. գրքի ո՞ր երեսը բաց է անում, առանց որ և է դժուարութեան կարգում է, այբսւրենի վրայ այնքան էլ մեծ ուշադրութիւն չէ դարձնում: Ամառուայ օրերում, երբ գիւղացիք իրանց ցաւերի ետեւից ընկած, օր ու գիշեր տան երես չեն

տեսնում, ցրուած դաշտերում ու սարերում, վարում են կամ հնձում, շատ ժամանակ առաւօտեան ժամին Տօնի ապէրն է լինում միակ ժամաւորը: Վար ու ցանքս, հունձ ու փունջ, կալ ու կուտ նրա համար երկրորդական, միմիայն անցաւոր կեանքի պէտքերին ծառայող բաներ են: Նա մինչև ծունր չը դնի եկեղեցում ու նրա յատակից չը համբուրի, մինչև տէրտէրին «օրհնեա՛ն, տէր» չ'ասի ու նշխարը ստանայ նրանից, դործի չի գնալ: Շատերն ասում են, որ Տօնի ապօր հէնց այդ ժամասիրութիւնն է պատճառ, որ ամեն տարի նրա բանը միշտ պակաս է լինում ու պակաս: Նրա դրացի Մուսունց Մնացականը, որը տարին մի անգամ հազիւ է ժամի շէմքը կոխում, յաճախ ասում է Տօնի ապօրը՝ «Սըլընդ—ժամ, *) սըլընդ— ժամ: ատա, տնաշէնի տղայ, այնտեղ ոսկի են բաժանում: Գնա՛ մի քրտնի, աշխատի, տափերը պոկի, որ Աստուած աղօթքդ լսի է»:

—Մնացական, —պատասխանում է նրան Տօնի ապէրը, —հոգիդ խեղճ ա. այդպէս մի՛ ասիր. Աստուծու ահաւոր դատաստանի առաջին պատասխան կը տաս: Չէ, եկեղեցում ոսկի չեն բաժանում. այնտեղ ճշմարիտ հաւատացողների ու ջերմեւանդ աղօթողների վրայ Աստուծու պարգեւ ա թափւում:

—Ի՛նչ այդ պարգեւից բեզ վրայ չի ընկնում, —հարցնում է Մնացականը, —թէ ընկել ա, ցոյց տուր տեսնեմ, ահր գնա՛ տանջուի, չարչարուի մեզ պէս, որ վերեւից պարգեւ թափուի վրադ:

—Անիծուի սատանան, անիծուի սատանան, որը քո սրտում բուն ա դրել, —ասում է Տօնի ապէրը ու փէշերը թափ տալով հեռանում Մնացականից:

Տօնի ապօրը ձեռնառու չեն Մուսունց Մնացականի նկատողութիւնները:

Հերիք արօր համբերութիւնը երբ հասնում է իսպառ, նա էլ նոյնն է ասում Տօնի ապօրը, որը,

*) Գլորում եւ ժամ:

գործից, աշխատանքից խուսափելով, միշտ գէպի ժամ է վազում:

—Ս. գլխամուկ, —ասում է նրան Հերիք արքիւրը, — բաւական ա ժամ գնալդ. մի օր էլ ժամից ընկիր ու գնան մեր բաղչան ջրի. ահր անշուր մնալով չորանում ա նա:

—Աստուած կը ջրի, — պատասխանում է Տօնի ապէրը ու հանգիստ նստում սրահի տակի սաքուի վրայ գրին նայելու:

II

Գրին նայելը մի մեծ, շատ մեծ հմտութիւն է, որով ամենուրեք յայտնի է Տօնի ապէրը ու որի շնորհով նա իմաստունի հռչակ է վայելում: Գիրքը, որին նա նայում է, կոչւում է «Գիրք իմաստութեան»։ Նա մի ծխոտած, հին, շատ հին ձեռագիր է, որը Տօնի ապէրը շատ մեծ խնամքով պահում է բազմաթիւ փալատների մէջ փաթաթած: Գիշերները պառկելիս նա գնում է այդ գիրքը իր գլխի տակ, որպէս զի իմաստութիւնը նրա գլխից միշտ անպակաս լինի: Շատերն են հետաքրքրւում այդ գրքով, բայց նա ոչ ոքի ցոյց չէ աւելիս, մինչեւ անգամ քահանաներին, վախենալով, մի գուցէ հրաշագործ գրքի մէջ գտնուող իմաստութեան անհուն պաշտօրից մի մասն էլ նրանց գլուխները ներս մուծի ու այդպիսով նրանց վտանգաւոր մրցողներ դարձնի: Ո՞ր ժամանակի գրութեք է «Գիրք իմաստութեանը», ո՞վ է գրել, —այդ յայտնի է միայն իրան Տօնի ապօրը: Մուսունց Մնացականը ասում է, որ նա «վռապաշտի աւետարան է», բայց նրան հաւատացող չը կայ: Նրա գլուխը մեռնի. նա յայտնի «փարմաէն») է: Մեծ կանայք հողում են Մնացականի գլուխը, որ նա այնպիսի սուրբ գրքին այդպիսի սոս-

*) Զը հոստատացող, քննող, սկիսակի

կալի անուն է տալիս: Երբ Տօնի ապօրը պատահում է մարդկանց մէջ խօսել, նա միշտ սկսում է այսպիսի դարձուածքով՝ «Գիրք իմաստութեանը» ասում ա...»

Մեծ ու փոքր, լարած իրանց բոլոր ուշադրութիւնը, խորին լռութեամբ ու ակնածութեամբ լսում են Տօնի ապօրը, որի մենախօսութեան վերջ չի լինում: «Գիրք իմաստութեանը» գուշակութիւնների մի անսպառ աղբիւր է: Տօնի ապէրը նայում է նրան ու գուշակում ամենայն չարի ու բարիի գալուստ: Նրա հեղինակաւոր գուշակութիւնները ահագին իրարանցումներ են առաջ բերում: Յանկարծ Տօնի ապէրը գուշակում է, որ գարնանը սաստիկ կարկուտ է գալու: Իսկոյն ահագին դղրդոց ու սարսափ է ընկնում գիւղը:

—Ա՛ Մակ, լսել ես, ինչ են ասում:—խօսում են իրար հետ երկու գիւղացիներ:

—Չէ, ինչ են ասում, ա՛ Սագ, խէր լինի. ասա՛, տեսնեմ, ինչ կայ:

—Ասում են՝ Տօնի ապէրը գրին մտիկ ա արել ու ասել, որ այս տարի կարկուտ պիտի գայ:

—Տէր՛ մեղայ բեզ, Աստուած: Ագա՛, բա մենք էս փնց կանենք. ահր մեր արտերն ու այգիները կը ոչնչանան:

—Ո՞նց պիտի անենք. կարկուտ ա, կը գայ ու ամեն բան ջարդ ու փշուր կ'անի: Այսուհետեւ Աստուած ա միայն մեր տէրը:

—Արա՛, երբ ա նա գրին մտիկ արել:

—Անցեալ կիրակի օրին:

—Բա էլ ուրիշ մտիկ անող չի եղել:

—Չէ, գլխամեռ Տօնի ապէրը գիրը ոչ մի մարդի նշանց չի տալիս: Ամա ասում են, որ էգուց տանուտէրը, տէր-Հանէսը ու մի քանի իշխաններ պէտք ա գնան Տօնի ապօր կուշտը ու նրան իրանց մօտ գրին մի լաւ մտիկ տալ տան իմանալու համար՝ կարկուտը թեթեւ ա լինելու, թէ սաստիկ:

Տանուտէրը իր այդ շքախմբով հանգիսաւոր կեր-

պով այցելութեան է գնում Տօնի ապօր մօտ ու պաշտօնապէս ստուգում բերանից բերան անցնող չարագուշակ լուրերը:

Տօնի ապէրը խորին լրջութեամբ հանում է փախսների միջից «Խմաստութեան գիրքը», թերթում դէս, թերթում դէն ու յայտնում ի լուր աշխարհի, որ կարկուտը սաստիկ է լինելու: Այն ժամանակ ընդհանուր իրարանցումն ու յուզմունքն էլ չափ ու սահման չեն ունենում: Դիմում են սրբերի օգնութեան ու նրանց բարեխօսութիւնը աղերսում:

Ակսում է թափօրների մի երկար շարք: Մորթւում ու մաքրազարդւում են բազում մատաղներ: Խեղճ տէր-Հանէան ու ինքը Տօնի ապէրն անգամ հանգստութիւն չեն ունենում գիշերօցերեկ: Մատաղների հէրիներից ու մորթիներից Տօնի ապէրն ևս աչքի ընկնող բաժին է ստանում: Այդ ընդհանուր սարսափի ժամանակ մինչեւ անգամ «փարմաւէն» Մուսունց Մնացականը խոնարհւում է Տօնի ապօր հեղինակութեան առաջ ու նրա «Խմաստութեան գիրքին» էլ «կռապաշտի աւետարան» չէ ասում:

III

Պատահում է, մի որ և է տան խօսում են աղջկան մարդի տալու, տղային պսակելու, կամ մի ուրիշ շատ նշանաւոր գործի մասին, և մինը տնեցիներից յանկարծ փռչտում է:

—Պահ հօ,—ասում է տան մեծը,—այս ո՞վ սաբըն^{*} եկաւ, այդ ինչո՞ւ հէնց էս սհաթիս սաբըն եկաւ. տեսնես էդ սաբընը խէր ա՞, թէ շառ^{**}):

—Գուցէ շառ ա,—ասում է մի ուրիշը,—այն ժամանակ մեր բռնած բանը շատ ծուռ կը գայ:

—Բա էս հնց անենք:

^{*}) Փռչտոց, ^{**}) Բարի է, թէ չար, օգուտ է, թէ վնաս:

—Ուրիշ ճար չը կայ. պէտք ա դնալ Տօնի ապօրն ասել, որ գրին մտիկ անի: Նա իմաստուն մարդ ա. խէրն ու շառը իրարից նա լաւ կը ջոկի: Աշխարհիս իմաստութիւնը տեղովը նրան ա տուած:

Էլ առանց երկար դէս ու դէն ընկնելու գնում են Տօնի ապօր մօտ, դնում են նրա առաջին մի թունդի գինի ու մի աման շուշան: Տօնի ապէրն իսկոյն հասկանում է, թէ ինչու՞ն է բանը:

—Տօնի ապէր,—ասում են նրան,—ահր այսօր մեր Մայանին մարդի տալու մասին խօսում էինք, յանկարծ մեր Ղուկասի երեխան սաբրն եկաւ. հիմա մնացել ենք շշկուած. տես մի, բեզ արքայութիւն լինի, էդ սաբրը խէր ա, թէ շառ:

Տօնի ապէրը իսկոյն տեղաշորի ծալքի տակից հանում է «Գիրք իմաստութեանը», փափախը գլխից վերցնում ու դնում ծնկան տակին, հանում է գրպանից կաշուէ բռնոթամանը և սկսում ծանր ու բարակ նրա թելը յետ տալ: Մի—երկու անգամ բռնոթի է քաշում Տօնի ապէրը, մի բանի անգամ իրար յետեւից փռշտում ու «խէր Աստուած» ասում ու յետոյ խորին ակնածութեամբ սկսում «Իմաստութեան գրքի» փալանները յետ-յետ անել: Վերջապէս նա բանում է գիրքը, մի քիչ բաց ու խուփ է անում, այս երեսին է նայում, այն երեսին է նայում, աչքերը մի բանի անգամ պարանպարան է անում, վերեւ երկնքին է նայում, կարծես հրեշտակների հետ լինի խօսելիս, ցած գետնին է նայում, կարծես սատանային լինի հալածելիս. յանկարծ գիրքը կրկին ծածկում է ու ասում՝ «Գիրքը խէր ա ասում»:

Ուրախացած փերադստնում են տուն ու յայտնում՝ «Տօնի ապէրն ասաց, որ գիրք խէր ա ասում»: Ուրախալի լուրը իսկոյն տարածւում է բոլոր ազգականների ու բարեկամների շրջանում: աջ ու ձախ հէնց այն է լսում, թէ՛ «Տօնի ապէրը գրին մտիկ ա արել, ասում ա՝ գիրք խէր ա ասում»: Նշանդրէքը կամ հարսանիքը

իրագործում է։ Սիրահար երկտասարդները անշափ ուրախանում են։ Տօնի ապէրը խէր է ասել, կարծում էր, թէ դա մի չնչին բան է, ինչ է։ Ասենք շատ ու շատ սակաւ է պատահում, որ Տօնի ապէրը գրին նայի ու աօի, թէ՛ այդ «սաբըր» այս ինչ զոյգի պսակադրութեան մասին «չառ» է առում։ Կարծեմ Տօնի ապէրը այդպիսի բան իր օրում բռնորովին չի արել, ահր նա ինքը էլ մի ժամանակ ջահիլ-ջիւան տղայ է եղել, նա էլ է Հերիք աքօր՝ դեռ աղջիկ ժամանակ՝ նրա յետեւից շատ դէս ու դէն արել, շատ հալ ու մաշ եղել ու շատ տափերը պոկել։ Նա շատ լաւ է հասկանում, թէ ինչ անաստուած բան է ջահիլ-ջիւան տղին իր սրտի մուրադից զրկելը, ուստի նրա հրաշագործ «Գիրք իմաստութեանը» նշանդրէքի ու հարսանիքի մասին միշտ «խէր» է խօսում։ Հեշտ է, ինչ է «չառ» ասելը, եթէ այդպիսի բան նա անի, աղջիկը կը գնայ ու կը նետի իրան կամրջից ցած, երբ նրան իր սրտի ուզածին չեն տալ, աղան էլ կը գնայ ու երկրից երկիր կը կորչի իր սիրած էակից զրկուելուց յետոյ։ Ո՛վ է իմանում, դուցէ իր մուրազը սրտում մեռնի, միթէ Աստուած վեր կունի այդ։ Մի անգամ Տօնի ապէրը, սատանայի դրդմամբ էր, ինչ էր, լաւ յայտնի չէ այդ, մի այդպիսի սխալ արեց, «չառ» ասեց։ Հետեւանքն այն եղաւ, որ տասնեութամեայ գեղեցկուհի եզունց Վարդին գնաց ու նետեց իրան կամրջից ցած ու այդպիսով այրուող սրտին հովութիւն գտաւ գետի ալիքների մէջ։ Շատ արտասուք թափեցին նրա համար, շատ ցաւեցին, շատ տափերը պոկեցին։ Տօնի ապէրը երկու ձեռքով իր գլուխը ծեծեց, բայց սխալն ուղղել անկարելի էր արդէն։ Վարդին մուրազը սրտում իր հետ միասին գերեզման տարաւ... Անիծուի սատանան, անիծուի,—ասում է յաճախ Տօնի ապէրը, մտաբերելով դժբախտ Վարդին,—խաբուեցի նղովեալից, թող Աստուած ինքը նա գլխին մի բար գցի։ Սրպէս զի աշ-

խարհս նրանից ազատուի. ամեն ցաւ ու չոռի, ամեն դժբախտութեան պատճառ նա ա ու միմիայն նա»:

IV

Պատահում է, որ Տօնի ապէրը գրին նայում է ու յայտնում, որ առաջիկայ տարին մուկ ու մորեխ են գալու: Կայծակի արագութեամբ այդ սոսկալի լուրը տարածում է զիւղից գիւղ: Հեռու տեղերից գալիս են ստուգելու սարսափելի լուրը ու գլուխները թափահարելով վերադառնում են կրկին:

— Ագա՛, Տօնի ապէրն ինչ ասեց,—հարցնում են վերադարձողից:

— Ո՞նց թէ ինչ ասեց. էն ա էն ասեց, ինչ որ լսել ենք էլի. չէ, մեր տները մեր գլխներին քանդուել են, պրծել:

— Ո՞նց թէ քանդուել են, ինչ ես ասում:

— Էնհէնց են քանդուել, որ մուկն ու մորեխը անպատճառ գալու են:

— Ագա բո՛ կշտին գրին մտիկ տուեց:

— Հա՛:

— Բա գիրն ինչ ասեց. մուկն ու մորեխը շատ կը լինեն, թէ քիչ:

— Շատ կը լինեն. նրանց էլ ոչ տուտ ա լինելու, ոչ պուճախ:

— Պա՛ հօօ. ճշմարիտ որ մեր տները քանդուելու են: Բա էլ բան չասեց Տօնի ապէրը՝:

— Ասեց, շատ բան ասեց:

— Ի՞նչ ասեց:

— Ասեց՝ Աստուծու փէշը պինդ բռնեցէք ու էլ բաց չը թողնէք, գիշեր-ցերեկ նրա անունը յիշեցէք, նրա սրբերի միջնորդութիւնը խնդրեցէք, թափօրներ կատարեցէք, մատաղներ մորթեցէք, ձեր վարդապետներին ու երէցներին չահեցէք, որ նրանք ջերմեռանդ

սրտով ձեզ համար աղօթեն, ու Աստուած էլ ձեր լաց
ու կոծը լսի:

— Էդ առանց նրան էլ գիտենք, բա մի ուրիշ նոր
բան չասեց գլխամեռ^ը:

— Հա, ասեց՝ հաց ամբար արէք, հաց:

Գիւղացիները սկսում են հաց ամբարել:

«Ախ, Տօնի ապէր, ա՛ գլխամեռ, — ասում են շա-
տերը, — եանի ինչ կը լինի, որ մի անգամ էլ էդ իմաս-
տուն դրբիդ մօտիկ տաս ու ասես՝ լիութիւն ու առա-
տութիւն կը լինի. կերէք, խմեցէք, քէֆ արէք»,

Դէ խեղճ Տօնի ապէրը հնց անի, գլխին ինչ հօղն
ու ցեխը տայ. նա մեղաւոր է, որ գիրն այդպէս է ա-
սում: Ո՛ւր է. եթէ սխալուի այդպիսի դէպքերում, ինքն
էլ ուրախ կը լինի, ոչ խեղճ ժողովրդին կը վշտացնի և
ոչ ինքը կը վշտանայ: Ամա ինչ կ'անես, որ իմաստուն
մարդ է, չի սխալուում երբէք: Նա հօ առաջի անգամը
չի դրին նայում, առաջի անգամը չի իմաստունների
հետ բան բռնում, նրանց հետ զրուցում, այս բազմամեղ
անցաւոր աշխարհի ցաւերի, չոռի, աղէտների ու մարդ-
կանց սխալների, սոսկալի մեղքերի մասին նրանց՝ սքան-
չելագործ սուրբ իմաստունների հետ խորհրդակցում:
Տանեակ տարիներ է արդէն, ինչ իրանց սարուն
նստած բռնութի բաշելով, նա այդ դործով է զբաղուած
ու մինչև մահն էլ նրանից ձեռք չի վերցնելու, ի հարկէ:
Մի կողմ թողած «Գիրք իմաստութեանը», որ նա վա-
ղուց է ջուր արել, խմել ու մարսել, նա «Պղնձայ քա-
ղար» ու «Խիկար իմաստուն» դրբերը սկզբից մինչև
վերջը անգիր է իմանում: Նրա հետ մրցող, նրա առաջն
առնող, նրա լեզուն կապող մինչև օրս չէ դառնուել.
Տօնի ապէրը մի անգուղական իմաստուն է:

Տօնի ապօր վատահամբաւ դուշակութիւնները յու-
սահատութիւն են տարածում ժողովրդի մէջ: Վար ու
ցանքս անողների ձեռքերը թուլանում են:

— Հէհ՝ Ուսէփ, Ուսէփ, — լսում է յաճախ սարե-
րում ու դաշտերում:

— Հէյ, — հեռուից ձայն է տալիս Ուսէփը, — ինչ կայ, Ջաքար, աստ, խէր լինի:

— Արտ, ա խելառ, — ասում է նրան Ջաքարը, — վա-
րում ես, ինչ անես, եկող տարին մկները հօ քո հօրն
ողորմի չեն տալու: Եղներդ խեղճ են. զուր մի չարչա-
րիր դրանց. գութանից դուրս թող ու գնա տուն հան-
գիստ բեղ համար բնի:

— Արտ, խի ինչ ա պատահել, — զարմացմամբ հարց-
նում է Ուսէփը,

— Արա, Տօնի ապէրը գրին մտիկ ա արել, ասում ա՝
եկող տարին մուկն ու մորեխ են գալու է, մուկն ու
մորեխ:

— Պահօօ, — ասում է ծոծրակը քորելով Ուսէփը, —
ադա, Ջաքար, բա էս հնց կ'անենք:

— Ո՞նց պիտի անենք, — պատասխանում է Ջաքարը,
— էն ա կը գնանք տանը հանգիստ կը բնենք ու Աս-
տուծու տուածից մի կերպ լոբով, շուշանով, թանով ու
կարտօպով եօլա կը գնանք: Մկների համար ինչու մենք
տանջուենք, չարչարուենք. մենք կ'աշխատենք, իսկ նը-
րանք ծվծուալով կ'ուտեն ու բէֆ կ'անեն: Մենք նրանց
դէմ ինչ կարող ենք անել, մկան մեծաւոր էլա չը կայ,
թէ գնանք նրան գանգատուենք:

Տանը բոլորովին պարապ նստելը մեծ աննամու-
սութիւն համարելով, Ուսէփը մաճը բաց չի թողնում
ձեռքից ու շարունակում է իր վար ու ցանքսը, ասե-
լով՝ «Իէ բան չի կայ, ոչինչ, թող մկները դան. ինչ որ
Աստուած ինձ կը տայ, կէսը թող նրանց լինի, կէսն
ինձ: Պարապ տանը նստեմ, որ մեր կնիկը օրը տասը
անգամ գլուխս հօղի, չէ, ես էդհէնց աննամուս չեմ»:

«Հօ է» ասում Ուսէփը եղներին ու՝ «բչեցէք, ձեզ մատաղ»
դիմում է հօտաղներին, բայց ոչ առաջուայ եռանդով:
Տօնի ապօր գուշակութիւնը ջլատում է նրանց ոյժերը.
նա էլ նախկին արխաշան երկրագործ Քիքունց Ուսէփը
չէ, որի խրոխտ ձայնը միշտ ահաբեկում էր հօտաղնե-
րին ու եղներին: Ախ, ա գլխամեռ, — ասում է նա

Տօնի ապօր հասցէին։— քեզ ո՞վ էր խնդրում տարի այս ժամանակ էդ զահրիմար գրիգ մտիկ տաս ու մեզ սըր-տաճաք ու սրտակոտոր անես, ա՛ մահը տանի բեզ։

Պատահում է երբեմն, որ մի գեղեցիկ օր, Վարդափառից շատ առաջ, Հարագուչակ լուր է տարած-ւում, թէ՛ Տօնի ապէրը գրին մտիկ է արել, ասում է, որ Վարդափառին սաստիկ անձրև է գալու։ Իրարան-ցումն ընկնում է իսկոյն ջահիլ-ջուլի մէջ։ Խեղճ Տօնի ապօր գլխին էլ ի՞նչ անէ՞ծըներ ասես, որ չը թափուեն, կ'ասես, թէ նա ինքը լինի անձրև բերողը։ Լաւ, Տօնի ապէրը մեղաւոր է, երբ «Գիրք իմաստութեանը» անձրև է ասում։

Զրի ճանապարհին երկու մատաղահաս աղջկերանց մէջ տեղի է ունենում այսպիսի խօսակցութիւն.

— Աղջի, Սուլթան, Վարդափառին արեւշտամի ար-խալուզդ պէտք ա հագնես, թէ չէ,— հարցնում է նրան-ցից մինը։

— Զէ, Մայան,— պատասխանում է նրան խորին տխրութեամբ Սուլթանը.— մեր նանը չի թողնում, որ արխալուզս կարեմ, ասում ա՛ պահի, Սուրբ Խաչի հա-մար կը կարես։

— Աղջի, ի՞նչու։

— Իէ ասում ա՛ Տօնի ապէրը գրին մտիկ է արել, Վարդափառին պէտք ա անձրև գայ, թող ու թաց լի-նի, Դիմաց-տեղում պար եկող չի լինի. էլ արխալուզդ կարում ես, ի՞նչ անես։

— Հոգեմ Տօնի ապօր գլուխը, — ասում է Մայանը բարկացած, — նրան ասող կա՞ր, գրին մտիկ տուր, ա՛ անտէր լինի նրա գիրն իր գլխին։ Եանի որ Վարդա-փառից ետը մտիկ անէր, ի՞նչ կը լինէր։ Թո՛ղ մենք թրջուենք. դարդը նրան չեն տուել։

Պատահում են նոյն ճանապարհին երկու նորատի հարսներ։

— Աղջի, Սանդուխտ, — հարցնում է նրանցից մինը,

— Վարդափառի համար ի՞նչ ես կարում։

—Պի, աղջի, Շուշան, բա դու բան չես լսել:

—Խի, ի՞նչ կայ, ի՞նչ է պատահել:

—Էնա էնհէնց բան ա պատահել, որ Տօնի ապէրը գրին մտիկ ա արել, ասում ա՝ էս տարի Վարդավառին պէտք ա սաստիկ անձրև գայ: Բա ես էլ ինչու համար նոր շոր կարեմ, մեր նանն ասում ա՝ ուղիւ չի:

—Վույ, հողեմ ես Տօնի ապօր գլուխը, նրան ասող կար, թէ դու գրին մտիկ տուր,—ասում է զայրացած Շուշանը:

—Ասող էլ ա եղել, բա ի՞նչ ա,—պատասխանում է Սանդուխտը,—մէկէլ օրին Մուսունց Մայան արիւրը, երբ հարսն ու աղջիկը շատ զահլան տարել են, թէ՛ անան, մեզ համար էս առ, էն առ, ահի Վարդավառը մօտենում ա, գնացել ա մի թուղգի գինով Տօնի ապօր մօտ ու գրին մտիկ տալ տուել, թէ տեսնի՝ Վարդավառին գիրն անձրև ա ասում, թէ արև: Տօնի ապէրը գրին մտիկ ա տուել ու ասել՝ «անձրև ա ասում»: Մայան արիւրը վերադառնում ա տուն ու ասում բարկացած. «հողեմ գլուխներդ, քիչ ա մնում, թէ միսս ուտէք՝ անան, էս ան, անան, էն ան, էլ առնեմ ինչի համար, երբ գիրը Վարդավառին անձրև, ցելս, թող ու թաց ա ասում»: Խաբարն իսկոյն մեր թաղում տարածուեց: Մոնթունց Անայի արիւրը ու Սրնանանց Գեօղալ արիւրը, երբ էդ լսեցին, գնացին Տօնի ապօր մօտ, թէ տեսնեն՝ անձրևը բարակ ա ասում, թէ սաստիկ: Տօնի ապէրը գրին մին էլ է մտիկ տալիս ու ասում՝ սաստիկ:

—Վույ, հողեմ Տօնի ապօր գլուխը, հողեմ,—ասում է Շուշանը,—քանի-քանի անգամի ա նա Վարդավառը մեր գլխներին հարամ արել, պակասն էս տարի ա ուզում թամամի:

V

Տօնի ապօր իմաստութիւնը հասնում է այնպիսի զօրաւոր չափերի, որ նա կարողանում է գուշակել կարկուտը ու նոյն իսկ առնել նրա առաջը: Ինչպէս է այդ սքանչելագործութիւնը յաջողւում նրան. ինչու՞ն է նրա ոյժն ու զօրութիւնը, որ կարողանում է մռայլ մահաբեր ամպերը քշել երկնակամարի երեսից ու, ինչպէս ինքն է ասում, նետել նրանց տարտարոսի խորքերը, չալրտել նրանց կրկին այն ահաւոր վիշապի փորը, որտեղից դուրս են դալիս նրանք Աստուծու ստեղծած սքանչելատես աշխարհը դժոխք դարձնելու համար: Այդ բանի գաղտնիքը պէտք է փնտռել «Իմաստութեան գրքի» էջերում, որոնք մատչելի են միմիայն Տօնի ապօրը: Կարկուտի առաջն առնելու համար Տօնի ապէրը «գիր է անում», մի թղթի կտորի վրայ նա գրում է աղօթքների մի երկար շարք և ահա այդ աղօթքներով, մեծ մասամբ իր շարադրած, կարկատբեր ամպերը ենթարկում է իրան ու նրանց դէս ու դէն քշում ու վերջ ի վերջոյ նետում տարտարոսի ամենահեռաւոր խորքերը: Այդ հրաշագործ թուղթը կոչւում է «Կարկտագիր», որը, ինչպէս հաւատացնում է Տօնի ապէրը, գերբնական ոյժ ունի իր մէջ: Կարկտագիրը Տօնի ապէրը գրում է ուլի արլւնով, եթէ գրուի նա սովորական թանաքով, նրա մէջ այն ժամանակ ոչ մի զօրութիւն չէ լինիլ: Այդ ուլը պէտք է լինի արու ու սեւ. ճակատին նա պէտք է ունենայ մի հատ սպիտակ մեծ բիծ. առաջի երկու ոտների սրունքներն ու յետեւի մի ոտի ազդրը պէտք է ամբողջովին սպիտակ լինեն: Այդպիսի նշաններով ուլը, որից ոչ մի նշան չը պէտք է մի մազաչափ անգամ պակաս լինի, միշտ մեծ դժուարութեամբ է գտնւում, և երբ նա գտնւում է, Տօնի ապէրը ուրախանում է շատ ու յայտնում, որ նրա արլւնով գրած կարկտագիրը զօրաւոր կը լինի:

Ուլը փնտռուում է գիւղական տանուտէրի հրամանով ու նուիրուում է Տօնի ապօրը հասարակութեան կողմից, քանի որ կարկտագիրը նա գրում է ամբողջ գիւղի համար, նրանով են պահպանուում բոլորի արտերն ու այգիները: Տօնի ապէրը նախ թաթախուում է ուլի անարատ մնով ու յետոյ սկսում, երկար ու բարակ բըռնովի քաշելով ու փռշտալով, կազմել փրկարար կարկտագիրը, որի վրայ երբեմն նա գործ է դնում ամբողջ օրեր: Ասենք Կաթնաշէնում միմիայն Տօնի ապէրը չէ այդ հրաշագործութեամբ զբաղուում: Թէ և նա անզուգական է ու անպայման անյաղթելի, բայց ունի ուլի քնքոյշ ման սիրահար երկու մրցող հակառակորդներ: Ումանց Ակուփն ու Թոսանց Պօղոսն էլ են կարկըտի դէմ «գիր անում», բայց նրանց կազմած կարկտագիրը այնքան էլ զօրաւոր չէ. յաճախ զուրկ է լինում նոյն իսկ որ և է ոյժից, քանի որ նրանք Տօնի ապօր չափ խնայողութիւն չունեն. նրանք անփորձ աշակերտներ են, իսկ Տօնի ապէրը հմուտ, փորձուած ու խիստ բանիմաց վարժապետ է: Տօնի ապէրն տօում է, որ եթէ նրա կազմած կարկտագիրը տանես մի բարձր սարի գագաթում մի քարի տակ դնես, այն ժամանակ կարող ես սիրտդ խաղաղ քո գործին դնալ ու գիշերներ էլ հանգիստ քո տանը քնել, լաւ իմանալով, որ կարկուտը ոչ արտիդ կը գիպչի, ոչ այգուդ:

Մի տարի, լաւ չեմ յիշում, երբ էր այդ, Տօնի ապէրը խաղողի այգիների համար յատուկ կարկտագիր էր կազմել ու տուել գիւղի ամենամեծ այգետէր Վարդանին, որ նա տանի այգիների գլխի ամենաբարձր սարի գագաթում թաղէ: Վարդանը առանց երկար ու բարակ մտածելու փրկարար կարկտագիրը տարել էր ու իր այգու գլխի բլրի գագաթում թաղել: Հէնց այդ տարի Վարդափառի պատում սարսափելի կարկուտ եկաւ ու ամեն ինչ աւերեց, քարուքանդ արեց: Այգիներում կանաչ տերեւ չը մնաց. վաղները պոկուեցին իսպառ. կատարուեց մի զարմանալի հրաշք—Վարդանի

այդին մնաց բոլորովին անգլատ. կարծես կարկտաբեր ահարկու ամպերը նրա գոյութիւնը դիտմամբ մոռացած լինէին: Այդ դէպքը մեծ հարուած էր Տօնի ապօր ժողովրդականութեան ու անսխալականութեան համար: Նրանից սկսեցին բացարձակ գանդատուել: Տօնի ապօրը միշտ կուրօրէն հաւատացող ժողովրդի անբաւականութիւնն ու հիասթափութիւնը մեծ էին: Յուզուած կրքերը հանգստացնելու համար տանուտէրը ստիպուած եղաւ վրդովել Տօնի ապօր հանգստութիւնը, կանչել նրան հրապարակ ու բացատրութիւն պահանջել նրանից:

—Ա՛հայ, պառաւել ես, ի՞նչ ա,—դարձաւ նրան տանուտէրը,—կարկտագիրդ ի՞նչու ա իր առաջուայ դօրութիւնը կորցրել:

—Ա՛ որդի,—ասաց նրան Տօնի ապէրը,—դու իմ թշնամիների խօսքերին ի՞նչու ես հաւատում: Քեզ երեւի Ումանց Ակուփն ու Թոսանց Պօղոսն են ասել, որ դու ինձ կանչես շէնամէջ ու հասարակութեան առաջ, քո իշխանների ու դատաւորների մօտ, խայտառակես, անպատուես ու անուշա կոտրես: Իմ կարկտագիրը ամենակարող ա ու ամենահզօր: Ես միթէ մեղաւոր եմ, որ իմ կարկտագիրը Վարդանը առանց քեզ հարցնելու տարել ա ու իր բաղի դլխի թումբի գազաթում թաղել: Նա ի՞նչու չէր տանում բաղերի դլխի ամենաբարձր ստրի՝ Թաւրի գազաթում թաղում, որ կարկտագրի հովանաւորութիւնը բոլոր բաղերի վրայ տարածուի, այլ ոչ թէ միայն իր բաղի: Ի՞նչու չէիր դու ինքդ, տանուտէրդ, մի քանի իշխան մարդկանց հետ միասին տանում քո ձեռքով իմ կարկտագիրը Թաւրի գազաթում թաղում, այլ թողնում էիր, որ մի մասնաւոր մարդ տանի ու իր քէֆի ուզածն ու իր խելքի կտրածն անի:

Տանուտէրն ու ժողովուրդը համոզոււմ են, որ մեղաւորը Տօնի ապէրը չէ: Իշխանները հրապարակով խոստանում են նրան միւս անգամ տանուտէրի հետ միասին անձամբ տանել Տօնի ապօր կարկտագիրը Թաւրի

գազաթում թաղել, միայն թէ Տօնի ապէրը շարունակի միշտ «Իմաստութեան գրքի» անսպառ բարիքները նախ-
կին առատութեամբ թափել գիւղի ու ժողովրդի վրայ:

Տօնի ապէրը, հպարտութեամբ բայլելով, վերա-
դառնում է տուն, ծալապատիկ նստում սաքունին ու
բաց անում «Գիրք իմաստութեանը»: Նա մինչև օրս էլ
շարունակում է իր գուշակութիւններն ու այդպիսով
փրկում կաթնաչէնցիներին զանազան պատուհասներից
ու չար փորձանքներից...

ՍՏ. ՏԷՐ-ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ